

## **Recenze a zprávy**



**Ulrich L. LEHNER, *Mönche und Nonnen im Klosterkerker. Ein verdrängtes Kapitel Kirchengeschichte*, Kevelaer: Topos plus 2015, 174 s.**

Recenzovaná publikace je rozšířenou německou verzí drobné monografie z roku 2013, která byla věnována dosud málo prozkoumanému institutu klášterního vězení, konkrétně ve středoevropských mužských a ženských kláštorech v 17. a v 18. století.<sup>1</sup> Její autor, německý teolog a historik Ulrich L. Lehner (nar. 1976), působí jako profesor církevních dějin a dějin teologie na Marquette University v Milwaukee (Wisconsin).

Úvodem autor poukazuje na skutečnost, že dosud neexistovala vyvážená historická práce o klášterních vězeních v raném novověku a že dosavadní literatura, jež se tohoto tématu dotýkala, byla pojata buď apologeticky, nebo naopak antiklerikálně. Poznání klášterní trestní praxe může podle autora zásadně přispět k prohloubení poznatků o dějinách trestního práva, o vztahu státu a církve nebo o genderových dějinách. Lehner vycházel ve své práci z výzkumu v bezmála dvou desítkách německých, rakouských a polských státních a církevních archivů, včetně Rakouského státního archivu ve Vídni (oddělení *Allgemeines Verwaltungsarchiv*), Ústředního archivu německých františkánů, Ústředního archivu bavorských kapucínů a archivu trevírského arcibiskupství. Hlavní pozornost přitom věnoval klášterním vězením u františkánů a kapucínů.

Lehner poukazuje na to, že s klášterními vězeními bylo spojeno mnoho mýtů a (zpravidla černých) legend, které vznikaly především v antiklerikální a protikatolické literatuře. Zdůrazňuje, že institut klášterních vězení byl jedním z výrazů autonomie klášterů vůči státní moci v oblasti trestního práva a justice. Poznání tohoto institutu může podle autora napomoci k lepšímu pochopení posttridentského katolicismu. Autor vyjadřuje názor, že institut klášterních vězení relativizuje některé teze Michela Foucaulta, jenž ve svém proslulém díle *Dohlížet a trestat* (1975) kladl vznik vězení jako justičních ústavů pro výkon trestu odnětí svobody až do doby kolem roku 1800. Na druhé straně Lehner upozorňuje na okolnost, že někteří církevní, zejména řádoví historikové existenci klášterních vězení popírají či bagatelizují. Toto *damnatio memoriae* je možné podle Lehnerna pozorovat i v některých písemnostech řádové provenience z druhé poloviny 18. století. Toto zamlčování a s tím spojené uvádění v omyl dokonce i státních autorit vedlo v Rakousku za císaře Josefa II. roku 1783 dokonce ke zřízení oficiální dvorské komise, jejímž úkolem bylo prošetření pověstí a stížností ohledně existence podzemních vězení a používání mučících praktik v kapucínských kláštorech v habsburských dědičných zemích. Přestože klášterní vězení obecně zrušila již roku 1771 Marie Terezie, přetrvala v kapucínských kláštorech některá vězení ještě přinejmenším do konce 70. let 18. století.

Klášterní vězení plnila podle Lehnerna tři základní funkce, a to 1) nápravného zařízení pro ty řeholníky a řeholnice, kteří měli být znovu začleněni do řádové komunity; 2) vězení pro nenapravitelné příslušníky řádu; 3) zařízení pro umístění duševně chorých. Pod záminkou duševní choroby byli přitom zřejmě občas do klášterního vězení umísťováni i různí neoblíbení či nepohodlní příslušníci řádu. Autor uvádí, že „věčné“ uvěznění v klášterním vězení bylo už v 16. století u františkánů standardním trestem

<sup>1</sup> Ulrich L. LEHNER, *Monastic Prisons and Torture Chambers. Crime and Punishment in Central European Monasteries, 1600–1800*, Eugene (Oregon) 2013.

za ty delikty, za něž hrozil podle světského práva trest smrti (homosexualita, zoofilie, pedofilie). Poměrně mírně bylo naopak zpočátku trestáno nedovolené opuštění kláštera, resp. útěk z kláštera, pokud se provinilec dobrovolně vrátil a nespáchal žádný další závažný přestupek. Cílem uprchlých řeholníků byla v raně novověkém Německu především nekatolická teritoria.

Tridentský koncil (1545–1563) nezrušil trest klášterního vězení, jenž existoval od vrcholného středověku. V některých řádech a diecézích tak tento trest přetrval až do poloviny 19. století. Součástí pobytu v klášterním vězení byly přísné půsty a pokání, někdy i tělesné tresty. V benediktinských klášterech v 16. století mohli být potrestáni mniši i příkování. V karmelitánských klášterech mělo být nicméně povolováno i těm řeholníkům, kteří byli odsouzeni k mnohaletým trestům, účastnit se jednou ročně mše. Klášterní vězení bylo v posttridentské době nejčastěji ukládáno za porušení slibu poslušnosti, cudnosti či chudoby, ale také za „skandální“ (nikoli bezpodmínečně sexuální) vztahy se ženami, krádež, falšování dokumentů, zpronevěru a různé formy fyzického násilí.

Lehner obsírně probírá otázku používání mučení v klášterních vězeních. Nedospívá při tom k jednoznačnému závěru: Připouští, že některá líčení mučicích praktik z poslední třetiny 18. století jsou spíše literárním produktem antiklerikálně naladěných osvícenců, a dodává, že trvalou fyzickou újmu nemuselo způsobit jen samotné mučení, nýbrž také delší pobyt v cele klášterního vězení.

V této souvislosti se autor pouští do obsáhlejší bohemikální pasáže, když na základě svého výzkumu v Rakouském státním archivu reprodukuje mj. odpovědi tehdejšího litoměřického a královéhradeckého biskupa z roku 1769 na oficiální dotaz ohledně možnosti zrušení klášterních vězení. Lehner přitom však, bůhvíproč, označuje tehdejší Čechy za „konfesně smíšené“ (s. 42). Ukazuje nicméně, že císařovna Marie Terezie přes odpor pražského arcibiskupa Antonína Příchovského, který rozhodně hájil církevní *privilegium fori* v oblasti trestání kleriků, dvorským dekretem z 31. srpna 1771 zrušila klášterní vězení, i když biskupy a klášterní představené zcela nezbavila jejich trestních a disciplinárních pravomocí.

Kapitulu o každodenním životě v klášterních vězeních uzavírá autor rozbořem málo známého, nicméně pozoruhodného pojednání *Réflexions sur les prisons*, které sepsal roku 1695 proslulý zakladatel moderních pomocných věd historických, benediktin Jean Mabillon (1632–1707). Lehner ukazuje, že Mabillon v tomto díle, jež vyšlo tiskem až roku 1724, vystoupil jako první mnich s myšlenkou resocializace pachatelů, o kterou mělo jít v první řadě právě církevním zákonodárcům. Mabillonovo pojednání v tomto duchu obsahovalo také některé návrhy na zlepšení životních podmínek v klášterních vězeních.

V dalším výkladu se Lehner pokusil postihnout specifika těch řádů, které neměly klášterní vězení. Většinou se jednalo o řády, které se ustavily až po tridentském koncilu. Mezi ně patřili zvláště jezuité, barnabiti, piaristé a theatini (kajetáni). Autor vyslovuje plauzibilní názor, že tyto „nové“ řády, zvláště jezuité, předcházely nutnosti zřizovat klášterní vězení nastavením přísných přijímacích kritérií a také intenzivním dohledem nad svými příslušníky. Jezuité sankcionovali pachatele závažnějších zločinů (smilstvo, pohlavní zneužití, velká krádež, falšování listin) vyobcováním z řádu. Tradičním řádům (benediktini, cisterciáci, premonstráti, augustiniáni kanovníci) a žebravým řádům znemožňoval ve zkoumané době rezignovat na institut klášterního vězení právě méně selektivní výběr uchazečů o členství v řádu. Na příkladu paderbornského vikáře

a josefinisty Ferdinanda Beckera (1740–1814) autor ukazuje, že dokonce ještě na sklonku 18. století používali klášterního vězení i někteří sídelní biskupové, kteří se chtěli zbavit nepohodlných kněží.

Zvláštní kapitolu věnoval Lehner řízení („kriminálnímu procesu“), které bylo používáno při trestání příslušníků františkánského řádu. Toto řízení vycházelo po většinu zkoumané doby z vnitřního řádového předpisu *Practica Criminalis*, schváleného roku 1639. Na základě pramenů řádové provenience autor např. dokládá, že v Bavorsku františkáni ukládali trest klášterního vězení i po roce 1769, kdy jej bavorský kurfiřt výslovně zakázal. Lehner ukazuje, že zmíněné trestní, resp. disciplinární řízení vycházelo z pravidel inkvizičního procesu. Šlo však o sumární proces, v němž vystupoval převor či provinciál jako žalobce a soudce v jedné osobě. Toto řízení mohlo být zahájeno i na základě anonymní denunce a navíc v něm byla značně omezena možnost obhajoby. V bavorských františkánských kláštorech byly až do jejich zrušení roku 1802 trestání řádoví příslušníci klášterním vězením zejména za smilstvo, homosexualitu, psaní milostných dopisů, znásilnění, falzátorství a podvod. Autor se dále dotýká otázky používání tortury jako vyšetřovacího prostředku a jako prostředku k vynucení přiznání v řízeních proti provinivším se příslušníkům řádu. Opětovně připomíná, že některé bolesti vyvolávající praktiky (přikování, bičování) byly někdy používány i při běžném výkonu trestu. Stejně jako obhajoba byla u františkánů velmi omezena také možnost odvolání se proti trestu klášterního vězení. Lehner zdůrazňuje, že všechny stížnosti a odvolání směřující k panovníkovi byly řádovými představiteli automaticky považovány za neoprávněné.

Trestání v ženských kláštorech je rovněž tématem samostatné kapitoly. Lehner v ní podrobně líčí zejména poněkud extrémní a ojedinělé případy, kdy řeholnice otěhotněla a následně buď porodila, nebo se v pokročilém stadiu gravidity pokusila o potrat. Původci nevídaného těhotenství byli nejčastěji duchovní, především zpovědníci.

V další kapitole Lehner přibližuje na základě několika případů trestání sexuálních deliktů, jichž se dopustili mužští řádoví příslušníci. Upozorňuje na okolnost, že se mu nepodařilo nalézt žádné dokumenty, které by dokládaly tu a tam se vyskytující tvrzení, že řeholníci, kteří byli přistiženi při homosexuálním styku, byli vydáváni k potrestání světským soudům a jimi posíláni na popraviště nebo na galeje. Jako příklad postihu pohlavního zneužití nezletilého chlapce mnichem Lehner uvádí případ z roku 1769 z opatství v Prümü v trevírské arcidiecézi, kdy byl pachatel potrestán doživotním klášterním vězením. Autor stručně popisuje také různé formy homosexuálního jednání, které lze zaznamenat v bavorských františkánských kláštorech během 18. století.

Před závěrem své práce se Lehner zaměřuje na fenomén, který v praxi úzce souvisel s klášterním vězením, a sice na útoky z kláštera. Ty byly často trestány – za předpokladu, že byl provinilec dopaden a zatčen – právě mnohaletými tresty klášterního vězení. Některé útoky z klášterů ke konci 18. století dosáhly i jisté publicity.

Lehner uzavírá svou práci jednoznačným konstatováním: „Klášterní vězení nebyla vynálezem antiklerikálních spisovatelů nebo protinábožensky zaměřených osvícenců, nýbrž realitou klášterního života.“<sup>2</sup> Vyjadřuje vyhraněný názor, že klášterní vězení byla

<sup>2</sup> Recenzovaná publikace, s. 129: „Klosterkerker waren keine Erfindung antiklerikaler Schriftsteller oder antireligiöser Aufklärer, sondern eine Realität monastischen Lebens.“ Srov. též Ulrich L. LEH-

součástí osobité stínové justice, která přetrvávala vskrytu bez ohledu na mocenský monopol státu. Autor předkládá tvrzení, že řády v rámci dodržování mlčenlivosti a později i ve snaze předejít případnému skandálu doklady o existenci a fungování klášterních vězení průběžně a systematicky likvidovaly. Tím podtrhuje svou tezi, formulovanou i v podtitulu, že totiž klášterní vězení představovala „potlačovanou kapitolu“ církevních dějin. Na druhé straně Lehner na základě důkladného výzkumu dochovaných soudních protokolů bavorských františkánů uvádí, že do klášterního vězení byla pro těžké delikty poslána méně než 2 % řádových bratří. Publikaci uzavírá rozsáhlý přehled pramenů a literatury (s. 155–174).

Hodnocení Lehnerovy monografie není zcela jednoznačné. Autor bezesporu vycházel ze studia značného počtu archivních pramenů. Také soupis použitých dobových tištěných pramenů, mezi nimiž převažují řádová statuta a jejich komentáře ze 17. a 18. století, je velmi rozsáhlý. V přehledu literatury pak autor zachytil na půldruhé stovky titulů jak ke zkoumanému tématu, tak k jeho rozličným širším aspektům. Na druhé straně rozsah publikace neumožnil autorovi pojednat o mnohých otázkách a jevech dostatečně do hloubky, spíše sklouzává po povrchu. Leckteré uváděné příklady působí dojmem nahodilosti. Na některých místech knihy Lehner navíc dosti obšírně píše i o fenoménech, které se k tématu jeho práce vztahují spíše jen okrajově či – řekneme – asociativně. Projevy neznalosti místních dobových reálií, jakou je typicky zmínka o „konfesně smíšených“ Čechách roku 1769, lze, naštěstí, zaznamenat jen zcela ojediněle.

Navzdory výše uvedeným výtkám a vzdor autorovu snad až přespříliš vyhraněnému (byť rozhodně ne předpojatému) hodnotícímu přístupu ke zkoumanému fenoménu pokládám recenzovanou monografii za cennou a vědecky přínosnou práci, která otevírá téma, které bylo opředeno řadou tradovaných legend a klišé a které bylo dosud středoevropskou historiografií do značné míry opomíjeno.<sup>3</sup>

Petr Kreuz  
(Archiv hl. m. Prahy)

---

NER, *Monastic Prisons*, s. 89: „Monastery prisons were not invented by antireligious Enlightenment writers but were a reality of monastic life.“

<sup>3</sup> V této souvislosti je namístě připomenout tři desetiletí starou drobnou, nicméně průkopnickou materiálovou studii L. Mikoletzkyho, pozdějšího dlouholetého ředitele Rakouského státního archivu: Lorenz MIKOLETZKY, *Klosterkerker – Korrektionshäuser. Aus den Materialien der Geistlichen Hofkommission und der Vereinigten Hofkanzlei*, in: Karl Amon (ed.), *Ecclesia Peregrinans*. Josef Lenzenweger zum 70. Geburtstag, Wien 1986, s. 257–263.